

THOMAS L. FRIEDMAN. "THE WORLD IS FLAT: THE GLOBALIZED WORLD IN THE TWENTY-FIRST CENTURY"

Praėjusių metų pradžioje pasirodė atnaujinta ir papildyta garsaus JAV žurnalisto, *The New York Times* apžvalgininko Thomo Friedmano (Thomas L. Friedman) knyga *The World is Flat: The Globalized World in the Twenty-First Century*¹ (liet. „Pasaulis yra plokščias: globalus pasaulis dvidešimt pirmame amžiuje“). Pirmasis šios knygos leidimas pasirodė 2005 m. balandį pavadinimu *The World is Flat: A Brief History of the Twenty-First Century* (liet. „Pasaulis yra plokščias: trumpa dvidešimt pirmojo amžiaus istorija“). Šį leidimą teko beveik iš karto atnaujinti. Friedmanas sakosi privalėjęs tai padaryti, nes „jėgos, plokštinančios pasaulį, nesiliovė“, o jis pats norėjo atsakyti į klausimą „ką skaitytojas turėtų papasakoti savo vaikams apie plokštųjų pasaulį?“ (žr. įžangą). „Pasaulis yra plokščias“ yra antroji autoriaus knyga, plėtojanti globalizacijos temą tarpdisciplininės ekonomikos ir politikos analizės pagrindu, bet nepretenduojanti į mokslinės literatūros statusą.

Pirmąją savo knygą apie globalizaciją *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization* („Lexus ir alyvmedis: globalizacijos samprata“²) Friedmanas išleido 1999 m. Šioje knygoje pagrindinis dėmesys buvo sutelktas į globalizacijos sampratą, pagrįstą laisvu kapitalo, technologijų ir informacijos srautų integracija bei judėjimu per valstybių sienas, nagrinėjimą. Autorius aiškino elektroninės globalios ekonomikos principus, mėgino atskleisti modernių technologijų ir modernių finansų paslaptis. Beje, lietuvių kalba ši knyga išleista tik 2005 metais. Todėl į Friedmano knygą apie plokštėjantį pasaulį norėjosi pažvelgti kiek galima anksčiau. Reikia tikėtis, kad šį kartą lietuviško leidimo nereiks taip ilgai laukti. Kitaip jį beliktų pristatyti tik kaip publicistinę XXI a. pradžios globalizacijos istorijos apybraižą.

Bendrame politinio ir ekonominio turinio leidinių sraute Friedmano knygos išsiskiria alegoriška ir metaforiška kalba bei žurnalistams būdingu publicistiniu stiliumi. Lexus ir alyvmedis iš jau minėtos knygos *The Lexus and the Olive Tree* atitinkamai simbolizuoja

technologijos ir tautinės valstybės sampratas. 2002 m. pasirodžiusiam autoriaus knygos *Longitudes and Attitudes*³ pavadinime gramatinės klaidos nėra. „Ilgumos ir nuostatos“ verčia skaitytoją įsigilinti, kas privertė keistis pasaulio platumas arba aukštumas (angl. *altitudes*). Turint galvoje minėtą kalbos vaizdingumą, norėtusi tikėti, jog mėgėjiškas ir pažodinis „The World is Flat“ vertimas yra tikslus, nepaisant angliško būdvardžio „flat“ daugiaprasmiškumo. Anglų kalbos žodynas sufleruoja, kad Friedmano pasaulis galėtų būti plokščias, lygus, vientisas, nuobodus ir tam tikrais atvejais – vangus. Beje, kad pasaulis suplokštėjo, autorius suprato apsilankęs Indijoje, kaip pats sako – „veiksmo epicentre“⁴.

Globalizacijos istoriją autorius skirsto į tris laikotarpius: Globalizacija 1.0, Globalizacija 2.0 ir Globalizacija 3.0 (p. 9–12). Greičiausiai kas nors dar prisimena operacinės *Windows* aplinkos versijas: 1.0; 2.0; 3.0; 3.11 ir kitas. Bet ar gali kas prisiminti, kuo skyrėsi *Windows 1.0*, pasirodžiusios Vakarų parduotuvių lentynose 1985 m., nuo *Windows 2.0*, sukurtos 1987 m., ar *Windows 3.0*, sudrebinusios vartotojų pasaulį 1990 metais 386 *Enhanced mode* ir kitomis „sunkiai įsivaizduojamomis technologinėmis“ naujovėmis? Palyginus šias sistemas su šiandienine *Windows Vista*, tenka konstatuoti – vargu. Friedmanas Globalizacijai 1.0 priskiria laikotarpį nuo 1492 m., kai Kolumbas atidarė prekybinį kelią tarp senojo ir naujojo žemyno, iki apytiksliai 1800 m., kai pasaulis susitraukė nuo dydžio L iki dydžio M (p. 9). Globalizacija 2.0 apėmė laikotarpį nuo 1800 m. iki 2000 m., kai pasaulis susitraukė nuo dydžio M iki dydžio S (p. 9). Autorius pažymi, kad pirmojo laikotarpio pasaulio globalėjimo ar plokštėjimo dinamikos jėga buvo valstybės, o antrojo – verslo kompanijos. Po 2000 metų globalizacijai įgavus pagreitį prasidėjo Globalizacijos 3.0 era, nagrinėjama knygoje „Pasaulis yra plokščias“. Friedmanas išvelgia, kad šiame laikotarpyje individas tampa jėga, galinčia bendradarbiauti ir konkuruoti pasauliniu lygiu. Toks pokytis, anot autorius, lemia „pasaulio traukimąsi nuo dydžio S iki mažyčio (angl. *tiny*) ir tuo pat metu žaidimo lauko plokštėjimą“ (p. 10). Autorius plokščią pasaulį supranta kaip technologinių ir politinių jėgų konvergenciją, kuri sukūrė pasaulinę, elektroniniu duomenų perdavimo tinklu apglėbtą žaidimo aikštelę, kurioje įma-

nomas bendradarbiavimas įvairiomis formomis nepaisant geografinės, atstumų ir net kalbos.

Pirmuosius du globalizacijos laikotarpius autorius aptarė knygoje „Lexus ir alyvmedis“, kuri yra savotiškas autoriaus minčių, plėtojamų knygoje „Pasaulis yra plokščias“, atskaitos ir atspirties taškas. Knygą „Lexus ir alyvmedis“ Jaunųjų politologų almanache (VDU, Kaunas, 2006, p. 216–226) išsamiai recenzavo doktorantė I. Karpavičiūtė. Recenzijoje atkreiptas dėmesys į tai, kad autorius laikosi perdėm proamerikietiškos pozicijos, akcentuoja, jog „pasaulinėje sistemoje laimėtojas yra JAV, o neatitinkantys JAV stiliaus paprasčiausiai neišgyvens“. Autorius buvo kritikuojamas už istoriškumo stygių, perdėtą žavėjimąsi moderniosiomis technologijomis, globalizaciją ribojančių veiksmų nenumatymą, neigiamų globalizacijos padarinių nenagrinėjimą ir globalizacijos pateikimą kaip „technologinių deterministinių jėgų surogatą“.

Skaitant „Pasaulis yra plokščias“ itin pastebima, kad autorius nebesilaiko proamerikietiškos pozicijos. Veikiau išreiškia rimtą susirūpinimą savo šalies ir visuomenės ateitimi. Autorius nebemano, kad JAV yra centrinis globalizacijos variklis, jo akys krypsta į Kiniją ir Indiją, kurios pradeda diktuoti globalizacijos matmenis. Friedmanas nurodo, kad Kinija ir Indija pelnosi daugiausia iš plokštėjančio pasaulio, tačiau abi šalys besivystančiam pasauliui ne tik kelia pavojų, bet ir suteikia galimybių. Keičiasi globalizacijos kaip amerikonizacijai tapataus proceso supratimas. Tampa aišku, kad šiandien geriau gimti genijumi Kinijoje nei vidutiniu vaikinu vidutinio dydžio JAV mieste. Amerikos vaikams autorius siunčia esminę žinią, kad „dabar užsieniečiai gali atlikti kairiojo smegenų pusrutulio darbą pigiau, todėl mes JAV privalome atlikti dešiniojo smegenų pusrutulio darbą geriau“ (p. 308).

Knygoje teigiama, kad Azijos ir Rytų Europos gyventojai nenori dirbti JAV, o siekia užimti amerikėnų vietą. Tų, kurie stovi eilėje užimti amerikėnų darbo vietas – tūkstančiai, milijonai. Jie išsilavinę ir ambicingi. Jiems netrukdo tai, kad jie gimė, augo, gyvena Mumbajuje, Pekine ar Maskvoje. Besivystančios šalys, įdiegusios naujas technologijas, peršoko ne po vieną techninės raidos etapą, kurį turėjo pereiti

išsivysčiusios šalys. Autorius mano, kad jei nesikeis JAV gyventojų požiūris į mokslą, švietimą ir darbą, greitai pastarojo jiems paprasčiausiai neliks. Jaunajam JAV piliečiui patariama išmokti mokytis, gilintis į tiksluosius ir inžinerinius mokslus, pasirinkti tik mėgiamą darbą tokioje srityje, kurioje veiklos nepaspartintų kompiuteris ar neperimtų darbo jėga iš užsienio. Šioje vietoje belieka tik spėlioti, kas labiau paskatino autorių peržiūrėti savo pozicijas – kelionės po Kiniją ir Indiją ar terorizmo ir arabų pasaulio studijos?

Autorius sėkmingai susistemino veiksnius, kurie lemia individų galių judėti, bendrauti ir kurti visame pasaulyje, iš esmės nepriklausomai nuo esamos geografinės padėties, augimą. Dešimt jėgų, plokštinančių pasaulį: 1989-11-09 (Berlyno sienos griūtis, atvėrusi kelius į pasaulinio lygio konkuravimą sovietinio bloko ir Azijos šalių gyventojams); 1995-08-09 (interneto naršyklės *Netscape* atsiradimas, supaprastinęs informacijos perdavimą ir inspiravęs spartų elektroninės komunikacijos vystymąsi); darbo srautų programinę įrangą (angl. *Work Flow Software*, užtikrinanti bendradarbiavimą per valstybių sienas 7/24); viešas publikavimas (angl. *uploading*, leidžiantis kiekvienam tapti viešųjų žinių redaktoriumi ir net enciklopedijų kūrėju); darbo jėgos užsienyje panaudojimas (angl. *outsourcing*); gamybos ir valdymo procesų perkėlimas į užsienį (angl. *offshoring*); tiekimo sistemos (angl. *supply-chaining*, leidžiančios efektyviai paskirstyti ir laiku pristatyti reikiamas prekes į reikiamą vietą); darbo jėgos šalies viduje panaudojimas pasauliniam verslui plėsti (angl. *insourcing*); informacijos srautai (angl. *in-forming*, kurių greičio ir apimties augimą skatina naujosios komunikacijos); steroidai (angl. *the steroids*, kurie būna keturių tipų: skaitmeniniai, mobilūs, asmeniniai ir virtualūs, bei apima tokius dalykus kaip greitaeigiai traukiniai, interneto telefonija, išmaningieji telefonai ir t. t.).

Nežinia, dėl kokių priežasčių Friedmanas nepaaiškina individo ir verslo kompanijų santykio plokščiam pasaulyje. Nors įvade teigiama, kad individas tampa svarbiausiu veiksnium, daugiausiai dėmesio knygoje skiriama verslo kompanijų veiklos modelių ir veikimo principų, pagrįstų moderniosiomis technologijomis, analizei. Juk būtent verslo subjektai diegia informacinės technologijas ir taip skatina ho-

rizontaliųjų ryšių tarp individų plėtojimą pasauliniu lygiu. Tokiu atveju skiriamoji riba tarp Globalizacijos 2.0 ir 3.0 tampa nelabai aiški. Beje, autoriaus pateikiami faktai ir verslo modelių analizė yra labai įdomi, gal ir vertinga pradedančiajam verslų. Autorius suformulavo principus, kurie leistų individams ir verslo kompanijoms išsilaikyti plokštėjančiame pasaulyje. 1. Užtuot stačius sienas, būtina investuoti į save. 2. Maža kompanija turi elgtis kaip didelė, pasinaudodama visomis priemonėmis bendradarbiauti plačiau, greičiau, toliau ir giliau. 3. Didieji turi elgtis kaip maži, įgalindami mažuosius savo klientus elgtis kaip didelius. 4. Plokščiajame pasaulyje niekas negalės sukurti galutinio produkto tik savo jėgomis, todėl išaugs bendradarbiavimo svarba. 5. Sėkmingiausios verslo kompanijos išliks pajėgios nuolat peržiūredamos savo veiklą ir efektyvumą, o rezultatus parduodamos savo klientams. 6. Geriausios kompanijos išnaudoja darbo jėgą užsienyje, kad įvairiapusisškai laimėtų, o ne kad sutaupyti (p. 426–452).

Autoriaus žavėjimasi moderniosiomis technologijomis dar galima paaiškinti ir tuo, kad knygos autorius buvo smarkiai paveiktas pagrindinių Friedmano mokytojų, kaip jis pats juos vadina, Nandano Nilekani (Nandan Nilekani), kompanijos „Infosys“ vadovo, ir Viveko Paulo (Vivek Paul), kompanijos „Wipro“ vadovo. Be to, nemažai idėjų pasiūlė ir Billas Gatesas (Bill Gates) su Michaelu Dellu (Michael Dell). Tačiau visai sunku suprasti, kas paskatino autorių kaip naujai atrastą dalyką, būdingą plokščiam pasauliui, pristatyti vieną iš klasikinių ekonomikos ir vadybos principų, teigiantį, kad finansai, darbai ir galimybės eis į tas šalis, kuriose sukurta geriausia infrastruktūra, taikoma geriausia švietimo sistema, teikianti daugiausiai išsilavinusios darbo jėgos, priimta daugiausiai veikiančių investicijoms palankių įstatymų ir išsaugota švari bei sveika aplinka. Nereikia būti ekonomistu norint suprasti, jog ši tiesa buvo žinoma dar gerokai anksčiau nei baigėsi Globalizacija 2.0. Tačiau Friedmanas puikiai pastebėjo, kad kinta prekybos principai. Taisyklė, kad prekiaujama prekėmis, o paslaugos yra suvartojamos ir pagaminamos toje pačioje vietoje, paseno. Autorius atskleidė, kad paslauga ar jos dalis jau gali būti eksportuojama ir importuojama.

Friedmanas vis dar liko ištikimas Aukšinių arkų teorijos esmei, išdėstyti knygoje „Lexus ir alyvmedis“. Tada teigta, kad šalys, kuriose

veikia *McDonald's* užkandinės, o valstybių vidurinis visuomenės sluoksniu yra pajėgus išlaikyti šį užkandinių tinklą, tarpusavyje nekarauja. Šį kartą „Pasaulis yra plokščias“ autorius dėsto DELL konfliktų prevencijos teoriją, kurios esmė – šalys, tiekiančios vienos prekės sudedamąsias dalis, tarpusavyje nekarauja. Sunku paaiškinti, kodėl autorius skaitytojui vėl mėgina įpiršti „tą pačią mergelę, tik kitais rūbeliais“. Auksinių arku, Makdonaldo ar panašiai vadinamos teorijos susikompromitavo dar XX a. Nors autorius išliko liberalių pažiūrų, tačiau nevysto demokratijų bendradarbiavimo idėjos, kuri geriau atskleistų šiandieninius tarptautinės bendruomenės principus.

Menkai autorius kreipia dėmesį ir į plokštėjimą stabdančius veiksnius ar globalizacijos žałą. Užsimenama apie menkas globalėjimo perspektyvas Afrikoje ir Pietų bei Centrinėje Amerikoje. Skaitytojas gali suprasti, kad plokštėjimą stabdo karai, protekcionizmas, ligos bei epidemijos ir terorizmo grėsmė. Nepateikiama jokių racionalių pasiūlymų, kaip šias problemas reikėtų spręsti. Beje, regis, artimiausiu metu nepavyks išspręsti ne tik įsisenėjusio Artimųjų Rytų konflikto, bet ir bent kiek pristabdyti protekcionistinę pagrindinių tarptautinių santykių žaidėjų politiką. Visų pirma reikia turėti galvoje augančią Europos Sąjungos galią, jos vidaus rinkos ir užsienio bei teisingumo politikos formavimo principus. JAV vis dar išlaiko centrinę poziciją šiandieninėje pasaulio tvarkoje, tad turės įtakos ir pasaulinės prekybos bei galios pasiskirstymams. Svarbu pažymėti dar ir tai, kad Kinija šių metų pradžioje ėmėsi priemonių saugoti vidaus rinką ir kontroliuoti užsienio investicijų srautus. Niekaip nepavyksta „nugriauti sienų“ tarp Vidurinės Azijos šalių ar integruoti Irano. Galiausiai pati JAV nėra atvira visų savo sąjungininkų Europoje piliečiams.

Apibendrinant tenka pripažinti, kad knygos lengva ir vaizdinga kalba labai patraukia. Skaitytojas gali sekti autoriaus keliones iš vieno žemyno į kitą, iš valstybės į valstybę, tapti jo susitikimų stebėtoju ir netgi dalyviu. Labai lengva pasiduoti plaukimui pasroviui ir su vaikišku susižavėjimu drauge su autoriumi gilintis į prekių tiekimo ar kompiuterio gamybos detales. Autorius domisi ir nagrinėja pavyzdžius, susijusius su gerai žinomais verslo veikėjais ar politiniais įvykiais. Amerika negali likti abejinga *McDonald's*, *Wal-Mart*, *Microsoft*,

Boeing prekių ženklams ar tokiems veikėjams kaip Billas Cosbis, Osama bin Ladenas ar Billas Gatesas. Todėl nieko nuostabaus, kad knyga JAV greitai tapo bestseleriu. Maža to, skaitant knygą galima naiviai krykštauti iš laimės aptikus sau artimas mintis, laikytas konspiracijos teorijos lygio, pagrįstas faktais. Namų šeimininkės stebėsis išmoningais verslo modeliais ir mechanizmais, suteikiančiais galimybę tapti oro kompanijų bilietų pardavėjomis neišeinant iš namų. Studentai sužinos, kad, pasitelkdami *Skype*, gali užsidirbti pinigų mokydami indą matematikos. Verslo vadybos studentas sužinos, kaip šiandien pirmaujančios kompanijos organizuoja bei įgyvendina savo veiklą ir kodėl procesas nenutrūksta, kol pagrindinės būstinės vadovai miega. Beje, dar niekas iki Friedmano nebandė globalizacijos pagrįsti tiekimo tinklą (*supply network*) įsigalėjimu.

Galiausiai, panašu, kad autorius užčiuopė kiekvieno rašytojo ieškomą „aukso gyslą“ – nesibaigiantį, įdomų ir dinamišką pasakojimo siužetą. Suprantant, koku greičiu vystosi technologijos ir bėga šiandieninis gyvenimas, knygą „Pasaulis yra plokščias“ galima bus atnaujinti kas pusę metų be baimės, kad pasaulis pagal Friedmaną skaitytojui pasidarys ne plokščias, bet monotoniškas ar nuobodus. Tiesa, kol skaičiau šią puikią laisvalaikio knygą, ji kiek senstelėjo. Friedmanas svajotojo, kad mobiliuoju telefono kada nors bus galima atsiskaityti už prekes. Panašu, kad autoriaus svajonės pildosi Lietuvoje. Jei Friedmanas būtų žinojęs, jog jau ne vienerius metus lietuviai už automobilių statymą aikštelėse gali sumokėti nusiuntę SMS žinutę, mums knygoje *The World is Flat* 2006 m. būtų skirta rimtesnė vieta.

Doktorantas Donatas Vainalavičius
2007-05-18

NUORODOS (ENDNOTES)

- ¹ Friedman T. L. *The World is Flat: The Globalized World in the Twenty-First Century*. London: Penguin Books, 2006
- ² Friedman T. L. *Lexus ir Alyvmedis*. Vert. S. Daukša, Vilnius: Vaga, 2005.
- ³ Friedman T. L. *Longitudes and Attitudes*. Farrar, Straus and Giroux, September 11, 2002.
- ⁴ <http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=5588>; yale global online. Nayan Chanda interviu su T. L. Friedmanu 2005 m. balandžio 18 d.